

7. Рубинштейн С.Л. Направленность личности : хрестоматия по психологии / С.Л. Рубинштейн ; сост. В.В. Мироненко. – 2-е изд. – М. : Просвещение, 1987. – С. 152–154.
8. Костюк Г.С. Основні принципи радянської психології / Г.С. Костюк // Радянська школа і організація її роботи. – К., 1939.

ЯДРАНСЬКА О.В.

АСПЕКТИ ТРУДОВОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ-СИРИТ

Незважаючи на те, що за останній рік динаміка чисельності дітей-сирит та дітей, позбавлених батьківської опіки, змінилася в бік скорочення [1], проблема сирітства залишається досить гострою, адже 98 119 дітей (дані 2010 р.) до цього часу лишаються сиротами. Проблема сирітства в Україні на сьогодні привертає увагу не тільки політиків і урядовців, а й економістів, соціологів, психологів, медиків і, звичайно ж, педагогів. Однак неузгодженість дій кожного з об'єктів впливу на проблему сирітства призводить до появи нових проблем, зокрема педагогічних.

Згідно зі ст. 1 Законом України “Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сирит та дітей, позбавлених батьківського піклування”, держава повинна здійснювати соціальний супровід дітей-сирит до 23 років [2]. Соціальний супровід – робота, спрямована на здійснення соціальної опіки, допомоги та патронажу соціально незахищених категорій дітей та молоді з метою подолання життєвих труднощів, збереження, підвищення їх соціального статусу. Тобто держава несе відповідальність за цю соціальну категорію до моменту здобуття нею професії. Таким чином, і відповідальність за ефективність профорієнтаційної діяльності та якості професійної підготовки, по суті, лежить на представниках держави, які займаються вихованням дітей-сирит (вихователях, вчителів). При цьому в процесі професійної підготовки заслуговує на увагу впровадження в поведінкові практики дітей сирит із самообслуговування.

У більшості повноцінних чи неповних сімей діти виконують свої домашні обов'язки. У цьому аспекті праця виступає джерелом і важливою передумовою фізичного та соціально-психологічного розвитку особистості. “Праця, як ми її розуміємо, є вільна і погоджена з християнською моральністю діяльність людини, на яку вона наважується з безумовної необхідності її для досягнення тієї чи іншої істотно людської мети в житті, – писав видатний педагог К. Ушинський, – саме виховання, якщо воно бажає щастя людині, повинно виховувати її не для щастя, а готувати до праці життя” [3]. Таким чином, набуваючи перший трудовий досвід у родині, діти пізнають і первинний досвід спільної праці, поведінки в трудовій групі (трудоваму колективі).

Однак сучасна система освіти й виховання молоді побудована так, що діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, під час свого виховання практично не набувають досвіду виконання практик, пов'язаних із самообслуговуванням. У закладах, де вони виховуються, більшість господарських робіт виконує обслуговуючий персонал, тому в таких дітей на пе-

вному етапі (етапі ранньої професійної соціалізації) виникають проблеми з інтеграцією в трудовому або учнівському колективі. На наш погляд, він настає з моменту вступу до навчальних закладів після школи (інтернату), коли діти-сироти починають тісніше спілкуватися з дітьми з різних соціальних груп (насамперед, з дітьми з повноцінних сімей). Конфлікт виникає на основі того, що діти-сироти не розуміють своїх обов'язків, а тільки знають обов'язки держави перед ними (соціальні виплати, пільги) та обов'язки обслуговуючого персоналу. Крім того, у повноцінній родині вибір професії частіше здійснює сама дитина, але уявлення про майбутню професію формується під впливом різних джерел: батьків, родичів, вчителів, друзів та ін., але саме батьки відіграють визначальну роль у виборі дитиною майбутньої професії (принаймні шляхом власного прикладу). Отже, на вибір майбутньої професії дитиною, яка позбавлена батьківського піклування, або дитиною-сиротою повинна суттєво впливати держава, з огляду на потребу самої держави у відповідних кадрах, але не нав'язувати конкретні професії.

Відповідно до Рекомендації щодо професійної орієнтації і професійної підготовки в галузі розвитку людських ресурсів № 150 [4], діти сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, не належать до особливих груп населення, тобто державою не передбачено особливих підходів до професійної орієнтації та підготовки таких дітей.

Проблемі трудового виховання молодого покоління присвячені праці відомих радянських педагогів А. Макаренка, В. Сухомлинського. Серед радянських педагогів більш пізнього періоду та сучасних науковців слід відзначити, передусім: П. Атутова, Д. Закатнова, В. Мадзігона, В. Оржеховську, А. Пашкова, Д. Сметаніна, В. Тименка, О. Захаренка, Д. Тхоржевського, С. Шацького та ін.

Однак сучасні автори, звертають увагу переважно на трудове виховання школярів зі звичайних родин, недостатньо приділяючи уваги проблемам трудового виховання дітей-сиріт.

Мета статті – розкрити проблему трудового виховання та професійної орієнтації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

В. Сухомлинський дотримувався думки про трудове виховання учнівської молоді як мірило моральності підростаючого покоління та всього суспільства. Значне місце в педагогічній системі В. Сухомлинського відведено проблемам трудового виховання школярів. На його думку, учні мають брати участь у найрізноманітніших видах праці: навчальній і продуктивній, короткотривалій і тривалій, платній і безплатній, ручній і механізованій, індивідуальній і колективній, у майстернях і в полі. У статті “Гармонія трьох начал” він писав: “Трудове виховання – це, образно кажучи, гармонія трьох понять: треба, важко і прекрасно” [5].

Кажучи про дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, слід зауважити, що в сучасному світі (зокрема, в Україні) праця їм потрібна не для задоволення фінансових потреб, адже держава надає таким дітям достатню матеріальну підтримку. Праця їм потрібна, передусім, для розвитку особистих соціально-психологічних рис. К. Ушинський писав:

“...животворний вплив особиста праця має лише на того, хто працює. Матеріальні плоди праці можна відібрати, успадкувати, купити, але внутрішньої, духовної, животворної сили праці не можна ні відібрати, ні успадкувати, ні купити за все золото Каліфорнії; вона залишиться в того, хто працює” [3]. Таким чином, недостатня увага до трудового виховання дітей-сиріт навіть перешкоджає процесу формування цілісної особистості.

Також важливу роль відіграє праця як елемент початкової соціалізації та подолання невдач. Зокрема, як зазначає М. Боришевський, невдачі бувають різними: ніяк не вдається гарно написати букву, у зошиті з'явилася пляма, зламався олівець. Трапляються й більш серйозні невдачі: не зміг відповісти на запитання вчителя, посварився із сусідом по парті, спізнився на урок. Як важливо в такі моменти добрим словом заспокоїти, підбадьорити дитину, допомогти їй, підказати, як уникнути помилок у майбутньому, повернути їй упевненість у власних силах і можливостях [6]. Натомість обмеження трудових практик та трудових вимог до сиріт перешкоджає формуванню в дитини певних моральних якостей.

Через те, що досить значна частина дітей, які виховуються в дитячих будинках, мають діагноз ЗПР [7], то праця в цьому випадку може стати, з одного боку, джерелом подальшої соціалізації, а з іншого – чи не єдиним способом самореалізації, самоствердження, особливо в той час, коли такі діти потрапляють у новий колектив, де їм доводиться спілкуватися з “домашніми” дітьми.

Український дослідник О. Захаренко у своїй праці “Поспішаймо робити добро” наголошує, що учні повинні навчитися працювати в колективі. У процесі співпраці формуються певні відносини між учнями, дух відповідальності, взаємодопомоги, товарищів, виробляється здатність до спільного трудового зусилля. “Спільне трудове зусилля, робота в колективі, трудова допомога людей та постійна їх взаємна трудова залежність тільки й можуть створити правильне ставлення людей один до одного... любов і дружбу у відношенні до кожного трудівника, обурення і засудження у відношенні до ледаря, до людини, що ухиляється від праці... У трудовому зусиллі виховується не тільки робоча підготовка людини, але й підготовка товариша, тобто виховується правильне ставлення до інших людей, – це вже буде моральна підготовка” [8]. Діти-сироти, не маючи достатнього досвіду неінституціоналізованого товаришування (тобто товаришування на добровільній основі, за межами інтернатного закладу), не мають достатнього рівня такої підготовки.

Український науковець М. Піддячий зазначає, що особливого значення набуває науково-практичне вирішення проблеми трудового виховання старшокласників на навчальних базах загальноосвітніх навчальних закладів та міжшкільних навчально-виробничих комбінатів. Для цього необхідні розробка й поетапне втілення загальнодержавної та регіональної концепцій стабілізації й відтворення продуктивних сил за рахунок учнівської молоді, а також концентрації зусиль не лише науковців, педагогів, психологів, філософів, соціологів, а й управлінців, інженерно-технічних та

інших працівників різних галузей господарського комплексу [9]. На наш погляд, доцільним є створення таких баз і при інтернатних закладах, у яких і має відбуватися первинна трудова соціалізація, професійна орієнтація та трудова інтеграція вихованців-сиріт.

Трудове виховання є одним з основних напрямів виховання, першим досвідом соціалізації, “вживання” у трудовий та учнівський колектив, а також першим етапом в осмисленні й виборі дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, майбутньої професії.

Позиція нашої держави щодо дітей-сиріт створила гарні умови для формування соціального конфлікту, який полягає в тому, що всі педагогічні прийоми стають марними через те, що діти досліджуваної категорії відчувають практично повну безкарність за всі свої погані вчинки. Адже виключити з навчального закладу або позбавити соціальних виплат (з досвіду А. Макаренка) працівники навчальних закладів не мають права (відповідно до чинного законодавства). Отже, вищеназвані прийоми покарання юридично неможливі. Тому вкрай необхідно у вихованні дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, активно використовувати трудове виховання, розглядаючи працю як можливий інструмент диференціації доходів. Це не означає автоматично, що всі зусилля повинні бути спрямовані на уроки праці, адже вони й так проводяться під час навчання в школах. Мова йде про більш професійну спрямованість трудового виховання та можливу доцільність раннього залучення до професійної діяльності. На сьогодні така можливість також потенційно існує в разі, якщо дитина виявить бажання перейти на навчання до професійно-технічного закладу освіти.

Однак слід звернути увагу, що, навчаючись у центрах професійної освіти (професійно-технічних училищах), після закінчення занять учні (у нашому випадку діти-сироти) у більшості своїй залишаються сам на сам зі своїм вільним часом. У гуртожитках їм надається консультаційна, психологічна допомога, яку здійснюють вихователі та психологи, організуються бесіди та спортивні заходи, але трудової складової в більшості випадків не спостерігається, навіть прибирання в кімнатах залишається власною справою кожного вихованця. Щоправда, дехто з вихованців подібних навчальних закладів знаходить собі підробіток у вигляді некваліфікованої праці, наприклад, приймач на пункті прийому металобрухту тощо. Однак зазначені практики є поодинокими та, по суті, протизаконними, адже діти залучаються до трудової діяльності без належного оформлення та дотримання вимог КЗпП.

Вихід з такого становища вбачаємо в обов’язкових (системно заохочуваних) трудових гуртках, де учні декілька годин займалися б виготовленням нескладної, але конкретної продукції, яка навіть могла б становити ринкову цінність. Особливо це стосується учнів центрів професійної освіти (далі – ЦПО), де вже є відповідна база для цього у вигляді майстерень тощо. Однак це не означає, що учні повинні займатися однорідною працею, діти повинні мати певну альтернативу у виборі виду роботи для занять у таких гуртках. Більше того, відповідна трудова діяльність має бути

пов'язана з потенційною можливістю самообслуговування, паралельно формуючи в таких учнів досвід повсякденних практик.

Але виникає певна суперечність, пов'язана з тим, що для дітей-сиріт така діяльність повинна бути обов'язковою, а для дітей із сімей – ні. Це може спровокувати конфлікт у колективі. Для вирішення цієї проблеми необхідні втручання в систему навчання, перегляд ідеї виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Адже діти-сироти не повинні себе відчувати обділеними вільним часом порівняно з “домашніми” дітьми. Засобом такого “вирівнювання” вільного часу може виступати створення умов для більш інтенсивного відпочинку. Зокрема додаткові гроші, отримані в результаті трудової діяльності, мають забезпечувати розуміння можливих напрямів позитивного витрачання грошей (що також можна розглядати як одну з виховних практик дітей-сиріт). Такими практиками “інтенсивного” відпочинку можуть бути екскурсії, придбання в особисту власність персональних комп'ютерів (з подальшим навчанням роботи із ним).

Водночас така трудова діяльність може не тільки давати відчуття власної потрібності й ефективності, а й спрямувати на вибір майбутньої професії. Складовою міжособистісних відносин є професійна діяльність. Під час співпраці на фаховому рівні та спілкуванні в побуті від рівня свідомості, духовності та професіоналізму особистостей залежатиме життєва атмосфера суспільства. Тому з початком професійної орієнтації, яка за допомогою комплексу психолого-педагогічних, методологічних і методичних заходів орієнтує учня на вибір професії, у сучасній загальноосвітній школі розпочинається надзвичайно важливий етап професійного самовизначення та побудови професійної кар'єри старшокласників [9].

Незважаючи на те, що учні професійно-технічних закладів та ЦПО вже нібито здобувають обрану професію, більшість з них зробили професійний вибір не за власним бажанням. По суті, вони вступають до тих навчальних закладів, де проходять професійну підготовку через відчуття безвихідності та безпорадності, з формулюванням “пиду туті, де візьмуть”. Таким чином, після обов'язкового працевлаштування після закінчення ЦПО більшість вихованців не залишається на наданих їм робочих місцях. Такий стан справ не може влаштувати ні державу, ні суспільство, адже в цьому випадку заздалегідь неправильно формується склад трудових ресурсів, а як наслідок – безробіття та ряд похідних соціальних проблем.

Для їх вирішення необхідне не лише осмислення з боку педагогів, а й втручання з боку урядовців. Так, М. Піддячний зазначає, що сучасна національна політика потребує перегляду всіх сукупних складових суспільних та соціально-економічних відносин зокрема й реформування загальноосвітньої школи [9]. Однак у разі забезпечення трудового виховання дітей-сиріт, на наш погляд, більшого значення набуває реформування галузі професійної освіти. Останню думку підтримував Ю. Бабанський, ще в 1982 р. зазначаючи, що існує потреба в “наближенні виховання та навчан-

ня до реального життя в певному суспільному й соціально-економічному просторі та підвищенні ефективності навчально-виховного процесу” [10].

Висновки. На сьогодні існує потреба, з одного боку, у проведенні системного педагогічного експерименту з метою пошуку оптимальних методик трудового виховання дітей-сиріт, а з іншого – у внесенні певних законодавчих змін з метою забезпечення стимулювання дітей сиріт до професійної діяльності.

Основними закладами, на які можуть бути покладені завдання трудового виховання та трудової соціалізації, є заклади системи професійної освіти, які мають для цього кваліфікованих викладачів та відповідну інфраструктуру, однак нам видається доцільним започаткування економічно обґрунтованих практик самообслуговування на етапі виховання дітей в інтернатних закладах. Важливим для донесення дітям є той факт, що обслуговуюча праця (діяльність) є такою самою економічною практикою, як продуктивна діяльність, оскільки дає змогу економити гроші на споживанні послуг. Відтак, доцільними є надання знань вихованцям (незалежно від профілю основної підготовки) відповідно до статі. Так, скажімо, для хлопців корисним видається надання додаткових навичок із сантехнічних, електромонтажних робіт, робіт з ремонту автотранспорту тощо. Для дівчат корисними можуть бути роботи, пов’язані із шиттям, перукарською діяльністю, приготуванням їжі. Відповідні заняття мають проводитися у вигляді професійних гуртків та передбачати, поряд з іншим, можливості для професійного перенавчання учнів.

Напрямок подальших досліджень вбачається в пошуку конкретних методичних підходів і форм роботи з активізації уваги та впровадження запропонованих підходів у практику навчального процесу.

Література

1. Чисельність дітей усиновлених протягом року [Електронний ресурс] // Сайт Державного комітету статистики. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Закон України “Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування” [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2005. – № 6. – Ст. 147. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2342-15>.
3. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори / К.Д. Ушинський. – К. : Академія, 1949. – С. 88.
4. Рекомендація щодо професійної орієнтації і професійної підготовки в галузі розвитку людських ресурсів № 150 від 23.06.1975 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=993_092.
5. Сухомлинський В.О. Гармонія трьох начал / В.О. Сухомлинський // Сухомлинський В.О. Вибрані твори : у 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 3. – 468 с.
6. Боришевський М.Й. Праця у становленні громадян / М.Й. Боришевський // Початкова школа. – 1997. – № 2. – С. 44–49.
7. Вдовиченко І.В. Соціалізація розумово відсталих дітей-сиріт [Електронний ресурс] / І.В. Вдовиченко // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами : зб. наук. праць. – К. : Університет “Україна”, 2004. – 448 с. – Режим доступу: <http://library.rehab.org.ua>.

8. Захаренко О. Поспішаймо робити добро: Роздуми педагога-академіка про долю освіти і дитини, вчителя і родини, краю і Батьківщини / О. Захаренко. – Черкаси, 1997. – 28 с.

9. Піддячий М.І. Теоретичні засади трудового виховання старшокласників [Електронний ресурс] / М.І. Піддячий // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць / гол. ред. д. психол. н. І.Д. Бех ; Ін-т проблем виховання АПН України. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2010. – Вип. 14. – Кн. I. – 648 с. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/>

10. Бабанский Ю.К. Оптимизация учебно-воспитательного процесса : метод. основы / Юрий Константинович Бабанский. – М. : Просвещение, 1982. – 192 с.

ЯКИМІВА О.О.

ВИХОВАННЯ МИЛОСЕРДЯ ПРИ ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ У МЕДИЧНОМУ КОЛЕДЖІ

Сьогодні медична сфера потребує нагального переосмислення, що пов'язано з проблемами у сфері сучасної медичної освіти. Орієнтація медичних училищ і коледжів переважно на формування професійних знань, умінь і навичок відсунула на інший план питання формування, розвитку особистісних якостей майбутніх медиків. Систему професійної підготовки в навчальних закладах медичного профілю не повною мірою приведено у відповідність із суттєвими потребами тієї сфери, в якій випускники медичних закладів покликані працювати.

Значна увага в науковій літературі приділяється вивченню проблеми підготовки медичних працівників і підвищення її якості. Так, історичні аспекти розвитку медсестринської справи й підготовки медичних сестер досліджують Л. Духш, С. Захарчук, О. Тушин, Н. Фелістович, І. Шапіро, М. Шегедін та ін. Проблеми оптимізації медичної освіти й реформування системи охорони здоров'я вивчають Н. Ваганов, Н. Волкова, А. Гіорпєвський, В. Гирін, О. Голяченко, Д. Кича, І. Кузнецова, С. Мучинська, В. Трофимов, Я. Цехмістер та ін.

Аналіз досліджень праць науковців дав змогу визначити такі напрями виховання і навчання майбутніх фахівців медичного профілю, як:

– формування професійної спрямованості студентів медичних навчальних закладів (Н. Аніськіна);

– професійне самовизначення студентів медичного коледжу (С. Стацук);

– формування професійної придатності фахівців сестринської справи (Н. Семенков);

– моделювання особистісного портрету медичної сестри для її спеціалізації і підвищення якості професійної діяльності (Т. Бугаєва).

Однак недостатньо уваги приділено вихованню милосердя як професійної якості майбутніх фахівців медичного профілю.

Можна виділити низку суперечностей, які стримують вирішення проблеми виховання милосердя у майбутніх фахівців медичного профілю:

– між потребою суспільства в медичному персоналі, що ціннісно орієнтований на милосердя, провадить свою діяльність на основі емпатії,